

The background of the entire slide features a close-up of a globe showing the continents of Africa and Europe. In the foreground, on the left, is a large, out-of-focus white chess king piece. On the right, a portion of a dark chess piece is visible. The text is overlaid on this background.

ΚΕΔΙΣΑ **KEDISA**

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΑΝΑΛΥΣΕΩΝ
CENTER FOR INTERNATIONAL STRATEGIC ANALYSES

Η Ρωσία στο «εγγύς εξωτερικό»: Συνεργασία, επιβολή και ηγεμονισμός

Ιωάννης Χουλιάρης

Ερευνητική Εργασία Νο. 41

**Η Ρωσία στο «εγγύς εξωτερικό»:
Συνεργασία, επιβολή και ηγεμονισμός**

Ιωάννης Χουλιάρης

Αναλυτής ΚΕΔΙΣΑ

Ερευνητική Εργασία Νο. 41

Διοικητικό Συμβούλιο

Ανδρέας Μπανούτσος, Ιδρυτής και Πρόεδρος

Δρ. Σπύρος Πλακούδας, Αντιπρόεδρος

Όμηρος Τσάπαλος, Γενικός Γραμματέας

Δρ. Πέτρος Βιολάκης, Διευθυντής Ερευνών

Βασίλειος Παπαγεωργίου, Οικονομικός Διαχειριστής

Ευάγγελος Κούλης, Μέλος Δ.Σ

Αναστασία Τσιμπίδη, Μέλος Δ.Σ

© 2020 Center for International Strategic Analyses (KEDISA), ALL RIGHTS RESERVED

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without written permission of the publisher

Η Ρωσία στο «εγγύς εξωτερικό»: Συνεργασία, επιβολή & ηγεμονισμός

Η έρευνα ολοκληρώθηκε στα πλαίσια του μαθήματος «Οι αναδυόμενες δυνάμεις στο διεθνές σύστημα», Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

Καθηγητές: Ευαγόρας Ευαγόρου, Διονύσιος Τσιριγώτης

1. Εισαγωγή

Η παρούσα έρευνα εξετάζει την πολιτική της Ρωσίας έναντι των κρατών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.¹ Θα διερευνηθούν τα κίνητρα, οι στόχοι και τα οικονομικά και στρατιωτικά εργαλεία της ρωσικής πολιτικής στην έναντι των κρατών αυτών, χωρίς να σημαίνει πως η πολιτικής της Ρωσίας αποτελείται αποκλειστικά από τα μέσα αυτά. Η διερεύνηση του ζητήματος θα διεξαχθεί υπό το θεωρητικό πλαίσιο της ρεαλιστική θεωρίας των διεθνών σχέσεων, συγκεκριμένα του επιθετικού ρεαλισμού. Μέσω της παράθεσης γεγονότων και της ερμηνείας τους υπό το συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο θα επιχειρηθεί να καταδειχθεί πως η ρωσική πολιτική αποσκοπεί σε δύο αλληλένδετους στόχους: αφενός στην απόκτηση κυρίαρχης θέσης στον πρώην σοβιετικό χώρο, με την οποία η Ρωσία θα αναδειχθεί σε περιφερειακή ηγεμονική δύναμη, και αφετέρου, μέσω της απόκτησης της περιφερειακής ηγεμονίας, στην μεγιστοποίηση της ισχύος της Ρωσίας και την ενίσχυση της θέσης της στο διεθνές σύστημα έναντι των ανταγωνιστικών της δυνάμεων.

Θα πρέπει να γίνει, ωστόσο, μια επισήμανση: μία θεωρία, όσο περιεκτική και αν είναι, δεν δύναται να εξηγήσει ολόκληρο το φάσμα των κοινωνικών (στην προκειμένη περίπτωση διακρατικών) φαινομένων. Ο επιθετικός ρεαλισμός δεν παρέχει λόγου χάρη, πολλές εξηγήσεις σχετικά με το φαινόμενο των διεθνών οργανισμών, οι οποίοι θα αναλυθούν παρακάτω. Ούτε λαμβάνει υπόψιν τις επιδράσεις της δομής των πολιτικών συστημάτων και της ιδεολογίας στην εξωτερική πολιτική των κρατών. Όπως θα καταδειχθεί, αυτά παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο ως προς τις σχέσεις της Ρωσίας με τα πρώην σοβιετικά κράτη. Παρ' όλα αυτά, μπορούν να ενταχθούν στο πλαίσιο μίας εκ των βασικών υποθέσεων του επιθετικού ρεαλισμού: πως τα ισχυρά κράτη (εδώ η Ρωσία) επιδιώκουν την μεγιστοποίηση της ισχύος τους μέσω της ανάδειξής τους σε περιφερειακό ηγεμόνα, καθώς χρησιμοποιούνται από το Κρεμλίνο ακριβώς για το σκοπό αυτό.

¹ Στο κείμενο, θα αναφέρονται οι όροι «εγγύς εξωτερικό», «πρώην σοβιετικά κράτη», «μετασοβιετικά κράτη», «πρώην σοβιετικός χώρος», και «μετασοβιετική περιφέρεια». Όλοι τους αναφέρονται στα κράτη που αποτελούσαν παλαιότερα τμήμα της Σοβιετικής Ένωσης.

2. Θεωρητικό πλαίσιο

Το ερευνητικό ζήτημα εξετάζεται υπό το θεωρητικό πλαίσιο του επιθετικού ρεαλισμού, όπως αυτό διατυπώνεται από τον John Mearsheimer στο βιβλίο «Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων». Ο Mearsheimer αναλύει την επίδραση της δομής του διακρατικού συστήματος στην διαμόρφωση της πολιτικής των ισχυρότερων κρατών του (των «μεγάλων δυνάμεων»), στους στόχους που αυτά θέτουν και στους περιορισμούς που αντιμετωπίζουν. Ο επιθετικός ρεαλισμός βασίζεται σε πέντε θεμελιώδεις υποθέσεις (Mearsheimer, 2007:78-83):

- Το διακρατικό σύστημα είναι άναρχο, καθώς δεν υφίσταται μια πλανητικής δικαιοδοσίας υπερκρατική εξουσία, η οποία να θέτει και να επιβάλλει περιορισμούς στην συμπεριφορά των κρατών.
- Τα κάθε κράτος διαθέτει πάντοτε την ικανότητα άσκησης επιθετικών ενεργειών για να βλάψει ή και να καταστρέψει κάποιο/α άλλο/α, κυρίως μέσω των στρατιωτικών δυνάμεων που διαθέτει, και ειδικά οι μεγάλες δυνάμεις.
- Το κάθε κράτος δεν μπορεί να είναι ποτέ βέβαιο για τις προθέσεις του άλλου. Δεν υπάρχει τρόπος να εξασφαλιστεί η πλήρης βεβαιότητα πως κάποιο κράτος δεν έχει την πρόθεση να προβεί σε επιθετικές ενέργειες εναντίον κάποιου άλλου. Αλλά ακόμα και αν αυτή η βεβαιότητα υπήρχε, οι προθέσεις μπορούν να μεταβληθούν ραγδαία. Επομένως κανένα κράτος δεν μπορεί να αποκλείσει την πιθανότητα να δεχθεί επίθεση από κάποιο άλλο κράτος, βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα.
- Πρώτιστος σκοπός των κρατών είναι η επιβίωσή τους. Όσον αφορά τα κράτη η έννοια της επιβίωσης συνίσταται στην διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας και της πολιτικής αυτονομίας τους. Αν δεν εξασφαλιστεί η επιβίωση, δεν είναι δυνατόν να επιδιωχθεί κανένας άλλος στόχος.
- Τα κράτη είναι ορθολογικοί δρώντες, δηλαδή εξετάζουν, στο πλαίσιο της προσπάθειας για επιβίωση, τους στόχους των άλλων κρατών και την επίδραση που θα έχει η πολιτική τους στα άλλα κράτη, όπως επίσης και πως θα επιδράσει η πολιτική των άλλων κρατών σε αυτά. Αναλύουν λεπτομερώς δηλαδή, κατά το μέτρο του εφικτού, τις συνέπειες των επιλογών τους και των επιλογών των άλλων.

Τι συνέπειες έχει ο συνδυασμός των πέντε αυτών βασικών υποθέσεων στη διεθνή πολιτική; Καταρχάς, τα κράτη φοβούνται το ένα το άλλο. Δεδομένης της αδυναμίας τους να γνωρίζουν με βεβαιότητα τις προθέσεις των άλλων κρατών και του ότι αυτές οι προθέσεις μπορεί από στιγμή σε στιγμή να αλλάξουν, όπως επίσης και της δυνατότητας άσκησης βίας που τα άλλα κράτη διαθέτουν, αναπόφευκτα διαμορφώνεται μια μόνιμη ανησυχία σχετικά με την ασφάλεια του κράτους έναντι των υπολοίπων. Επίσης, καθώς το διακρατικό σύστημα είναι άναρχο, δεν υφίσταται κάποια ανώτατη αρχή, η οποία θα σπεύσει προς υποστήριξη των κρατών που βρίσκονται σε κίνδυνο. Το κάθε κράτος πρέπει επομένως να διασφαλίσει την επιβίωσή του με τις δικές του δυνάμεις (αρχή της αυτοβοήθειας), μη υποτάσσοντας το συμφέρον του στα συμφέροντα άλλων κρατικών ή μη δρώντων. Ο καλύτερος τρόπος για να το πετύχει αυτό είναι η μεγιστοποίηση της οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος του² και η ελαχιστοποίηση της ισχύος των άλλων κρατών. Το κάθε κράτος δίνει επομένως μεγάλη προσοχή στο πώς η ισχύς κατανέμεται μεταξύ των κρατών και προσπαθεί διαρκώς να μεταβάλλει την κατανομή της ισχύος υπέρ του και σε βάρος των υπολοίπων. Όσο ισχυρότερο είναι το κράτος, και κατά συνέπεια όσο πιο αδύναμα είναι τα υπόλοιπα κράτη σε σχέση με αυτό (σχετική ισχύς), τόσο ασφαλέστερο θα είναι εντός ενός άναρχου επικίνδυνου κόσμου (Mearsheimer, 2007:83-92).

Με πόση ισχύ είναι ικανοποιημένα τα κράτη; Κατά τον Mearsheimer, απώτατος σκοπός του κράτους είναι η ανάδειξή του σε ισχυρότερο δρώντα του συστήματος δηλαδή σε ηγεμόνα. Ηγεμόνας του συστήματος είναι ένα κράτος το οποίο διαθέτει τέτοια ισχύ, ώστε να κυριαρχεί επί των υπολοίπων κρατών και κανένα άλλο κράτος να μην είναι σε θέση να συγκρουστεί μαζί του. Αν υπερέχει σε ισχύ όλων των υπολοίπων, θα έχει εξασφαλίσει με τον καλύτερο τρόπο την επιβίωση και την ασφάλειά του. Αυτό ισχύει για τις μεγάλες δυνάμεις, καθώς μόνο αυτές διαθέτουν επαρκή μέσα για να επιδιώξουν αυτό τον σκοπό (Mearsheimer, 2007:93, 100-101).

Ωστόσο, η επίτευξη παγκόσμιας ηγεμονίας αποτελεί ένα ουσιαστικά ακατόρθωτο έργο. Κατά τον Mearsheimer, το κυριότερο εμπόδιο είναι η δυσκολία προβολής

² Ο Mearsheimer διακρίνει δύο είδη ισχύος: την *λανθάνουσα ισχύ*, η οποία συνίσταται στον πληθυσμό και τον οικονομικό πλούτο του κράτους, και την *στρατιωτική ισχύ* (την «πραγματική», σε αντιδιαστολή με τη «λανθάνουσα»), η οποία αποτελεί συνάρτηση το στρατού ξηράς και των αεροπορικών και ναυτικών δυνάμεων που τον στηρίζουν (Mearsheimer, 2007: 127-128).

ισχύος εκ μέρους των κρατών σε περιοχές από τις οποίες τις χωρίζουν υδάτινοι όγκοι. Επομένως, το επόμενο καλύτερο επίτευγμα το οποίο μπορεί να επιδιώκει μια μεγάλη δύναμη είναι να κυριαρχήσει στην γεωγραφική περιφέρεια στην οποία βρίσκεται, καθώς και σε άλλες στις οποίες διαθέτει χερσαία πρόσβαση (Mearsheimer, 2007:101-102).

Ο στόχος κάθε μεγάλης δύναμης είναι ως εκ τούτου να αποκτήσει ρόλο ηγεμόνα στην περιφέρειά της, επιβαλλόμενη στα κράτη που βρίσκονται σε αυτή, και στην καλύτερη περίπτωση να αποτελεί το μοναδικό κράτος που το έχει πετύχει αυτό. Δεδομένου του φόβου μεταξύ των κρατών, είναι επόμενο πως άλλες μεγάλες και μικρότερες δυνάμεις θα προσπαθήσουν να αναχαιτίσουν μια τέτοια προσπάθεια (Mearsheimer, 2007:102-103).

Με διατυπωμένο το θεωρητικό πλαίσιο, θα εξεταστεί υπό το πρίσμα του η πολιτική της Ρωσίας στην περιφέρειά της και κατά συνέπεια θα διασαφηνιστεί το πόσο συνάδει η ρωσική πολιτική με τις επιταγές του επιθετικού ρεαλισμού.

3. Η πολιτική της Ρωσίας στην μετασοβιετική περιφέρεια: διαμόρφωση, στόχοι, ιστορική εξέλιξη

3.1 Η ανάδυση της μετασοβιετικής περιφέρειας ως παράγοντα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής

Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991, της μιας εκ των δύο υπερδυνάμεων του Ψυχρού Πολέμου, είχε ανυπολόγιστες επιπτώσεις για το νέο ρωσικό κράτος. Στην περιφέρεια την οποία η πρώην υπερδύναμη καταλάμβανε, σχηματίστηκαν, πέραν της Ρωσίας, 14 νέα ανεξάρτητα κράτη. Η ξαφνική εμφάνιση των νέων αυτών κρατικών οντοτήτων, που τα εδάφη τους αποτέλεσαν τμήμα του ρωσικού (μετέπειτα σοβιετικού) κράτους επί σειρά αιώνων, ήταν αναπόφευκτο να καταλάβει ξεχωριστή θέση στην μεταψυχροπολεμική ρωσική εξωτερική πολιτική.

Αυτό εκφράστηκε αρχικά με την εμφάνιση ενός νέου γεωπολιτικού όρου. Τους μήνες που ακολούθησαν την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, άρχισε να διαδίδεται μεταξύ των πολιτικών ελίτ της Μόσχας και των μέσων ενημέρωσης ο όρος «εγγύς εξωτερικό», ο οποίος αναφερόταν στις, πλέον ανεξάρτητες, πρώην σοβιετικές δημοκρατίες (Safire, 1994). Τον Μάρτιο του 1992 ο Fyodor Shalev-Kovedyaev, διπλωματικός αξιωματούχος διορισμένος από την ρωσική κυβέρνηση για τη διαχείριση των σχέσεων με τα πρώην σοβιετικά κράτη, συνέταξε δύο σημαντικά έγγραφα: «*Η Ρωσία στο Νέο Εξωτερικό: Στρατηγικές και Τακτικές για τη Διασφάλιση των Εθνικών Συμφερόντων*», και «*Στρατηγικές και Τακτικές της Ρωσικής Εξωτερικής Πολιτικής στο Νέο Εξωτερικό*». Ο όρος «νέο εξωτερικό» είναι συνώνυμος του «εγγύς εξωτερικού». Και στα δύο έγγραφα υπογραμμιζόταν η ανάγκη να διατηρηθεί η ρωσική επιρροή στον πρώην σοβιετικό χώρο και να αναγνωριστούν τα «ειδικά συμφέροντα» και ο εξέχων ρόλος της Ρωσίας στην περιφέρεια αυτή από τους άλλους διεθνείς παράγοντες (Hill & Jewett, 1994:4).

Η ρητορική της ρωσικής ηγεσίας την περίοδο αυτή αντανakλά επίσης τις νέες προτεραιότητες. Με αφορμή τις συγκρούσεις που ξέσπασαν στην περιφέρεια της Ρωσίας, όπως στην Μολδαβία (Υπερνειστερία) και στον Καύκασο (Αμπχαζία, Νότια Οσσετία, Ναγκόρνο Καραμπάχ), οι Ρώσοι ηγέτες απαίτησαν την αναγνώριση του ειδικού ρόλου της Ρωσίας ως παράγοντα σταθερότητας στον μετασοβιετικό χώρο και την επικύρωση ρωσικών ειρηνευτικών επεμβάσεων σε αυτόν (στο πρότυπο της

πολιτικής «ανθρωπιστικών επεμβάσεων» που αναδύθηκε στις ΗΠΑ μετά τον Ψυχρό Πόλεμο). Όπως ανέφερε το 1993 σε ομιλία του ο Ρώσος πρόεδρος Boris Yeltsin,

«Πιστεύω πως έχει έρθει η ώρα για τους διακεκριμένους διεθνείς οργανισμούς, συμπεριλαμβανομένου του ΟΗΕ, να αποδώσουν την Ρωσία ειδικές αρμοδιότητες ως εγγυητή της ειρήνης και της ασφάλειας στις περιοχές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης»

Ο Υπουργός Εξωτερικών Andrei Kozyrev σε διάφορες συνεντεύξεις και ομιλίες του δήλωσε απερίφραστα την ανάγκη διατήρησης της ρωσικής επιρροής στον πρώην σοβιετικό χώρο, στον οποίο η Ρωσία έχει «ειδικό ρόλο». Σύμφωνα με δηλώσεις του, αν η Ρωσία δεν προασπίσει τα στρατηγικά της συμφέροντα στην περιφέρεια αυτή, τότε κινδυνεύει να απωλέσει «θέσεις που χρειάστηκαν αιώνες για να κατακτηθούν³», με αποτέλεσμα άλλοι «γείτονες στην Ασία» να αναπληρώσουν το κενό και να «σπρώξουν τη Ρωσία έξω από την περιφέρεια, περιορίζοντας την επιρροή της» (Hill & Jewett, 1994:1, 5-6).

Η ανάγκη διατήρησης της ρωσικής επιρροής στον πρώην σοβιετικό χώρο τονιζόταν και στο πρώτο μεταψυχροπολεμικό Στρατιωτικό Δόγμα της Ρωσίας το 1993 (Hill & Jewett, 1994:6-8).

3.2 Στόχοι της Ρωσίας στην μετασοβιετική περιφέρεια

Για τη Ρωσία επομένως, η ανάδειξή της σε περιφερειακό ηγεμόνα αποτέλεσε κρίσιμης σημασίας προτεραιότητα ήδη από τους πρώτους μήνες της μετασοβιετικής περιόδου. Με όρους επιθετικού ρεαλισμού, αυτή η συμπεριφορά αποτελεί χαρακτηριστικό κάθε ισχυρού κράτους, το οποίο, όπως όλα τα κράτη, στοχεύει στην διασφάλιση της ασφάλειας μέσω της μεγιστοποίησης της ισχύος του. Στην περίπτωση της Ρωσίας, ο πρώην σοβιετικός χώρος αποτελεί, κατά την αντίληψη της ηγεσίας, την περιφέρεια στην οποία η ηγεμονία είναι απαραίτητη για την διασφάλιση των συμφερόντων της χώρας και της θέσης της ως ισχυρό πόλο του διεθνούς συστήματος - μια θέση την οποία η ρωσική ηγεσία θεωρεί πως δικαιούται και πως άλλες δυνάμεις (ιδίως οι ΗΠΑ) επιδιώκουν να της στερήσουν (Jonavivius, Delcour, Dragneva, Wolczuk, 2019:9).

³ Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης επέστρεψε τα ρωσικά σύνορα περίπου στα όρια που έφταναν κατά τον 17^ο αιώνα.

Ποιες είναι οι συγκεκριμένες ρωσικές επιδιώξεις στον μετασοβιετικό χώρο; Καταρχάς, είναι απαραίτητο αυτός να οριστεί. Το «εγγύς εξωτερικό» περιλαμβάνει τα κράτη που παλαιότερα αποτελούσαν μέρος της Σοβιετικής Ένωσης, πλην των τριών κρατών της Βαλτικής. Στα κράτη αυτά, ενταγμένα πλέον στο NATO⁴ και την Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ρωσία δεν διεκδικεί πλέον ρόλο ηγεμόνα. Η περιοχή των ρωσικών «ειδικών συμφερόντων» περιλαμβάνει, επομένως, την Ουκρανία, την Λευκορωσία, την Μολδαβία, την Γεωργία, την Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν, το Καζακστάν, το Τατζικιστάν, το Κυργυστάν, το Ουζμπεκιστάν και το Τουρκμενιστάν (Radin & Reach, 2017:9-11). Μέσω της διατήρησης της επιρροής της επί αυτών, η Ρωσία επιδιώκει (Hill & Jewett, 1994:3), (Radin & Reach, 2017:12-13), (Jonavivius, Delcour, Dragneva, Wolczuk, 2019:11):

- Την διαμόρφωση μιας προστατευτικής «ουδέτερης ζώνης» γύρω από τα σύνορά της, έναντι υπαρκτών και δυνητικών αντιπάλων (π.χ. ΗΠΑ και ευρωπαϊκοί σύμμαχοί τους, Τουρκία, Ιράν, Κίνα, ισλαμικός εξτρεμισμός). Η γεωγραφία της Ρωσίας ανέκαθεν την καθιστούσε ευάλωτη σε εξωτερικές εισβολές, με αποτέλεσμα οι ηγέτες της να επιδιώκουν τον έλεγχο της περιφέρειας ώστε οι αντίπαλες δυνάμεις να κρατηθούν μακριά από τη Ρωσία.
- Την αποτροπή εμφάνισης κάποιας ισχυρής περιφερειακής δύναμης, που θα μπορούσε να αποτελέσει απειλή για τη Ρωσία είτε από μόνη της, είτε ως σύμμαχος κάποιας άλλης δύναμης. Κατά τον Mearsheimer, αυτό αποτελεί σοβαρότατη απειλή για κάθε κατεστημένο ή επίδοξο περιφερειακό ηγεμόνα (Mearsheimer, 2007:102-103).
- Έλεγχο επί των πλούσιων φυσικών πόρων της περιοχής.
- Διατήρηση του ελέγχου επί κρίσιμης σημασίας στρατιωτικές υποδομές (π.χ. ναυτική βάση στην Κριμαία, στρατιωτική βάση στην Υπερδνειστερία).
- Οικονομική κυριαρχία στις αγορές των περιφερειακών κρατών, με συνέπεια την εξάρτησή τους από την ρωσική οικονομία.

⁴ Η Ρωσία δεν προέβη σε έντονες διαμαρτυρίες κατά την ένταξη των κρατών αυτών στο NATO το 2004, στο πλαίσιο της δεύτερης διεύρυνσης. Η ηγεσία της ήταν, όμως, αποφασισμένη να μην επιτρέψει περαιτέρω δυτική διείσδυση στο «εγγύς εξωτερικό» (Radin & Reach, 2017:10).

- Την προστασία των ρωσικών μειονοτήτων που διαβιούν στα κράτη αυτά, οι οποίες, μετά την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, απαριθμούσαν περίπου 25 εκατομμύρια άτομα⁵.
- Αποτροπή επικράτησης φιλελεύθερων, φιλοδυτικών δημοκρατικών κινήματων⁶, τα οποία ενδέχεται να προκαλέσουν ανάλογη αντικυβερνητική κινητοποίηση και στο εσωτερικό της Ρωσίας. Κατά την αντίληψη της ρωσικής ηγεσίας, η εσωτερική και η εξωτερική απειλή ταυτίζονται, καθώς τα φιλελεύθερα κινήματα γίνονται αντιληπτά ως όργανα εχθρικών εξωτερικών δυνάμεων με σκοπό την αποσταθεροποίηση της Ρωσίας και την απίσχναση της περιφερειακής επιρροής της (π.χ. οι λεγόμενες «έγχρωμες επαναστάσεις» σε Γεωργία – 2003, Ουκρανία – 2004 και Κυργυστάν - 2005).

Σε πρακτικούς όρους, ρωσική περιφερειακή ηγεμονία σημαίνει πως τα περιφερειακά κράτη (Radin & Reach, 2017:13-14), (Jonavivius, Delcour, Dragneva, Wolczuk, 2019:13):

- Δεν λαμβάνουν σημαντικές αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής χωρίς να ζητήσουν την συμβουλή της Ρωσίας.
- Ακολουθούν πολιτική εξυπηρετούσα τις ρωσικές απαιτήσεις.
- Συμμετέχουν σε υπό ρωσική ηγεσία διακρατικούς οργανισμούς.
- Δεν αναπτύσσουν προνομιακές σχέσεις με άλλα κράτη χωρίς την έγκριση της Ρωσίας και δεν συμμετέχουν σε διακρατικούς οργανισμούς που η Ρωσία

⁵ Αυτές οι μειονότητες στα κράτη του «εγγύς εξωτερικού» χαρακτηρίζονται συνήθως ως «ρωσικός κόσμος» (ρωσ. Russkiy Mir). Ωστόσο, δεν είναι ξεκάθαρο ποιοι πληθυσμοί εννοούνται ως «Ρώσοι», ούτε τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που συνθέτουν τη ρωσική ταυτότητα (π.χ. γλώσσα, θρησκεία, αυτοπροσδιορισμός). Αυτή η αμφισημία είναι σκόπιμη, καθώς ο προσδιορισμός του ποιος ανήκει στον «ρωσικό κόσμο» μπορεί με αυτό τον τρόπο να μεταβληθεί ανάλογα με τα εκάστοτε ρωσικά συμφέροντα (Radin & Reach, 2017:12-13).

⁶ Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει πως η Ρωσία θα υποστηρίξει ένα αυταρχικό καθεστώς στην περιφέρειά της απλά και μόνο λόγω του ότι είναι αυταρχικό. Προτεραιότητα αποτελεί η υποταγή των περιφερειακών κρατών στα ρωσικά συμφέροντα. Η Μόσχα θα συνεργαστεί πρόθυμα με ένα φιλορωσικό δημοκρατικό καθεστώς, ενώ θα είναι εχθρική απέναντι σε ένα λιγότερο φιλικό αυταρχικό καθεστώς. Η ιδεολογία δεν αποτελεί προτεραιότητα (Jonavivius, Delcour, Dragneva, Wolczuk, 2019:13-16). Τα φιλελεύθερα κινήματα στην ίδια τη Ρωσία θα αντιμετωπιστούν, πάντως, οπωσδήποτε εχθρικά.

θεωρεί ανεπιθύμητους στην περιφέρειά της, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO.

3.3 Η μετασοβιετική περιφέρεια στην πολιτική των μεταψυχροπολεμικών ρωσικών κυβερνήσεων

Το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης κληροδότησε μια σειρά προβλημάτων στην ρωσική κυβέρνηση του Yeltsin. Σε διάφορα πρώην σοβιετικά κράτη, η αποδυνάμωση και τελικά η εξάλειψη του κεντρικού ελέγχου πυροδότησε μια σειρά εθνικιστικών συγκρούσεων. Πόλεμοι ξέσπασαν στην Μολδαβία, την Γεωργία, το Αζερμπαϊτζάν και το Τατζικιστάν. Μεγάλα τμήματα του ρωσικού στρατού εξακολουθούσαν να βρίσκονται στα πλέον ανεξάρτητα κράτη, και σαν να βρίσκονται στα πλέον ανεξάρτητα κράτη, και κάποια ενεπλάκησαν μάλιστα στις παραπάνω συγκρούσεις χωρίς την έγκριση της Μόσχας. Υπήρχε σοβαρός κίνδυνος οι συγκρούσεις αυτές να «διαβούν τα σύνορα» και να διαχυθούν στο εσωτερικό της Ρωσίας. Επιπλέον, η υψηλή οικονομική αλληλεξάρτηση μεταξύ των κρατών, κληρονομιά του σοβιετικού κεντρικού σχεδιασμού, επιδείνωνε περαιτέρω τις συνέπειες των κακών οικονομικών συνθηκών στο εσωτερικό του καθενός από αυτά (Kulhánek, 2006:3).

Κατά τους πρώτους μήνες μετά την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, παρά το ότι, όπως αναλύθηκε παραπάνω, είχε αρχίσει να διαμορφώνεται η αντίληψη σχετικά με τη στρατηγική σημασία του «εγγύς εξωτερικού» για τα ρωσικά συμφέροντα, ελάχιστα βήματα έγιναν προς αυτή την κατεύθυνση. Τον Δεκέμβριο του 1991 δημιουργήθηκε η Κοινοπολιτεία των Ανεξάρτητων Κρατών⁷ (ΚΑΚ) από 11 κράτη της Σοβιετικής

⁷ Η ΚΑΚ σχηματίστηκε με συμφωνία της Ρωσίας, της Λευκορωσίας και της Ουκρανίας στις 8 Δεκεμβρίου 1991, και επικυρώθηκε από 11 κράτη της Σοβιετικής Ένωσης στις 21 Δεκεμβρίου. Με τις συμφωνίες αυτές, η Σοβιετική Ένωση έπαψε ουσιαστικά να υφίσταται. Μεταξύ των στόχων της ΚΑΚ ήταν η διαμόρφωση κοινής αγοράς και νομισματικής ένωσης, ο συντονισμός της φορολογικής, τιμολογικής, τραπεζικής, τελωνειακής και εμπορικής πολιτικής, η ελεύθερη μετακίνηση μεταξύ των κρατών-μελών, η πολιτική, πολιτισμική και δικαστική συνεργασία, η διασφάλιση της ειρήνης και της σταθερότητας και η ειρηνική επίλυση των κρατικών διαφορών. Η Ρωσία θα είχε τον πρωτεύοντα ρόλο εντός αυτής της περιφερειακής ένωσης. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την ΚΑΚ και τα αίτια της αποτυχίας της, βλ. Başlar, K. (2001). The Commonwealth of Independent States: Decayed Within a Decade. *The Turkish Yearbook*, [online] XXXII. Available at: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/846030> [Accessed 3 Jan. 2020].

Ένωσης, πλην των βαλτικών κρατών και της Γεωργίας (η οποία εντάχθηκε λίγο αργότερα, υπό ρωσική πίεση). Σκοπός της ΚΑΚ ήταν η συνεργασία και η περιφερειακή ενοποίηση μεταξύ των μετασοβιετικών κρατών σε τομείς όπως η οικονομία, η εξωτερική πολιτική, η ασφάλεια και το περιβάλλον, απορροφώντας τους «κραδασμούς» από την ξαφνική διάλυση της Ένωσης. Παρ' όλα αυτά, για τη ρωσική κυβέρνηση προείχε η σύσφιξη των σχέσεων με τον δυτικό κόσμο, στο πλαίσιο ενός φιλελεύθερου ευρωατλαντικού προσανατολισμού στην εξωτερική πολιτική. Ελάχιστη σημασία δόθηκε στην ΚΑΚ και στο «εγγύς εξωτερικό» γενικότερα (Kulhánek, 2006:3), (Shevel, 2015:6).

Αυτό ωστόσο σύντομα έμελλε να αλλάξει. Η κακή οικονομική κατάσταση, η δυσαρέσκεια για την κριτική της Δύσης έναντι των ρωσικών στρατιωτικών επιχειρήσεων στην Τσετσενία (1994-1996) και τα σχέδια για διεύρυνση του ΝΑΤΟ στην Ανατολική Ευρώπη, όπως επίσης και η καταπίεση των ρωσικών πληθυσμών σε κάποια πρώην σοβιετικά κράτη (π.χ. στέρηση υπηκοότητας σε Εσθονία και Λετονία), δημιούργησαν μια ισχυρή εθνικιστική αντίδραση εντός της Ρωσίας⁸ (Shevel, 2015:6-7). Με την κατάσταση στον πρώην σοβιετικό χώρο διαρκώς επιδεινούμενη και υπό την πίεση των ενισχυόμενων εθνικιστών, η κυβέρνηση Yeltsin υιοθέτησε μια νέα πολιτική, η οποία στόχευε στην (επαν)επιβολή της ρωσικής ηγεμονίας στο «εγγύς εξωτερικό», έτσι ώστε η Ρωσία να αποκτήσει αρκετή ισχύ και να βελτιώσει τη θέση της έναντι των άλλων δυνάμεων. Τα κύρια οχήματα για την επίτευξη αυτού του στόχου θα ήταν η ΚΑΚ και η διαδικασία περιφερειακής ενοποίησης που αυτή φιλοδοξούσε, καθώς και η ρωσική στρατιωτική ισχύς (Kulhánek, 2006:3-4). Μπορεί να συμπεραθεί επομένως πως μετά τον φιλελευθερισμό της πρώιμης μεταψυχροπολεμικής περιόδου, η επιθετική ρεαλιστική λογική κυριάρχησε στο Κρεμλίνο.

Παρ' όλα αυτά, η ρωσική περιφερειακή πολιτική δεν απέδωσε πολλά κατά τη δεκαετία του 1990. Η Ρωσία ενεπλάκη μεν επιτυχώς στις συγκρούσεις του πρώην σοβιετικού χώρου και τις χρησιμοποίησε ως μέσο απόκτησης επιρροής⁹ (βλ

⁸ Μετά τις εκλογές του 1993, κομμουνιστικές και εθνικιστικές δυνάμεις κυριάρχησαν στο ρωσικό κοινοβούλιο, ασκώντας δριμεία κριτική στην φιλοδυτική πολιτική του Yeltsin (Shevel, 2015:6-7).

⁹ Η εμπλοκή της Ρωσίας στις συγκρούσεις σε Γεωργία, Αζερμπαϊτζάν, Μολδαβία και Τατζικιστάν έγινε υπό σκιώδεις συνθήκες και δεν ήταν πάντοτε ξεκάθαρο το αν οι τοπικές ρωσικές στρατιωτικές δυνάμεις δρούσαν με εντολή από τη Μόσχα ή αυτοβούλως. Οι λεπτομέρειες των επεμβάσεων δεν θα

παρακάτω). Η έντονη επιθυμία των πρώην σοβιετικών κρατών να διαφυλάξουν την νεοαποκτηθείσα ανεξαρτησία τους, το στρατιωτικό αδιέξοδο στην Τσετσενία και τα σοβαρά οικονομικά και στρατιωτικά προβλήματα της Μόσχας αποτέλεσαν ανυπέρβλητα εμπόδια για την ρωσική πολιτική. Η ΚΑΚ σταδιακά έφτασε σε αδιέξοδο, αδυνατώντας να επιλύσει τις διαφορές μεταξύ των κρατών-μελών της και να πετύχει την επιδιωκόμενη υπό ρωσική ηγεμονία περιφερειακή ενοποίηση¹⁰ (Kulhánek, 2006:4) .

Με την ανάδειξη στην ηγεσία του Vladimir Putin το 2000, ο οποίος έθεσε ως αξονικό στόχο την ανόρθωση της ρωσικής ισχύος, δόθηκε νέα έμφαση στην πολιτική της Ρωσίας έναντι της μετασοβιετικής περιφέρειας. Καθώς οι σχέσεις της Ρωσίας με τις δυτικές δυνάμεις εξακολουθούσαν να επιδεινώνονται, λόγω της πρώτης διεύρυνσης του NATO (Πολωνία, Ουγγαρία, Τσεχία) και των μονομερών βομβαρδισμών του εναντίον της Σερβίας το 1999, η νέα ρωσική κυβέρνηση, στα επίσημα έγγραφα εθνικής ασφάλειας του 2000, όρισε τις αμερικανικές πολιτικές ως σοβαρή απειλή για την ρωσική ασφάλεια, η οποία θα έπρεπε να εξισορροπηθεί από την εμβάθυνση της

αναλυθούν εδώ, για οικονομία χώρου. Για περισσότερες πληροφορίες για τις στρατιωτικές επεμβάσεις της Ρωσίας στο «εγγύς εξωτερικό» κατά τα πρώτα μεταψυχροπολεμικά χρόνια και για τους ίδιους τους πολέμους, βλ. Sammut, D. and Cvetkovski, N. (1996). *Confidence-Building Matters: The Georgia - South Ossetia Conflict*. [ebook] London: Verification Technology Information Centre. Available at: http://www.vertic.org/media/Archived_Publications/Matters/Confidence_Building_Matters_No6.pdf [Accessed 3 Jan. 2020]., Rogstad, A. (2016). *The Next Crimea? Getting Russia's Transnistria Policy Right*. [ebook] London: LSE Research Online. Available at: http://eprints.lse.ac.uk/68611/1/The_next_Crimea_LSERO.pdf [Accessed 3 Jan. 2020]., Petersen, A. (2008). *The 1992-1993 Georgia - Abkhazia War: A Forgotten Conflict*. [ebook] Washington, DC: Center for Strategic & International Studies. Available at: <http://crista-online.org/Journal/5/THE%201992-93%20GEORGIA-ABKHAZIA%20WAR.pdf> [Accessed 3 Jan. 2020]., Matveeva, A. (2009). *The Perils of Emerging Statehood: Civil War and State Reconstruction in Tajikistan*. [ebook] London: Crisis States Research Centre. Available at: <https://www.files.ethz.ch/isn/98292/wp46.2.pdf> [Accessed 3 Jan. 2020]., Cornell, S. (1999). *The Nagorno-Karabakh Conflict*. [ebook] Uppsala: Uppsala University. Available at: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2012/MVZ208/um/35586974/Cornell_The_Nagorno-Karabakh_Conflict.pdf [Accessed 3 Jan. 2020].

¹⁰ Χαρακτηριστικά, το 1991 το εμπόριο μεταξύ των κρατών της ΚΑΚ αποτελούσε το 23% του συνολικού ΑΕΠ τους, ενώ το 1998 μόλις το 6%. Τα κράτη-μέλη επιδίωξαν ενεργά να αποφύγουν την οικονομική εξάρτησή από την Μόσχα. Αυτή η έλλειψη οικονομικής (αλληλ)εξάρτησης υπήρξε καθοριστικός παράγοντας για την αποτυχία της ΚΑΚ (Kulhánek, 2006:4) .

«συνεργασίας» της Ρωσίας με τα κράτη της ΚΑΚ (Shevel, 2015:8). Η κυβέρνηση Putin τόνισε πως οι σχέσεις της Ρωσίας με τα κράτη αυτά θα εξαρτηθούν από το κατά πόσο θα λάβουν υπόψιν τους τα ρωσικά συμφέροντα (Kulhánek, 2006:5), επιβεβαιώνοντας την επιδίωξη της Ρωσίας για την ανάδειξή της σε περιφερειακό ηγεμόνα και την κεντρική υπόθεση του επιθετικού ρεαλισμού. Ο Putin εφάρμοσε μια δραστήρια πολιτική στο «εγγύς εξωτερικό» - στην οποία δόθηκε ώθηση από την γενικότερη οικονομική ανάκαμψη της Ρωσίας, λόγω της ανόδου των τιμών του πετρελαίου την περίοδο αυτή (Shevel, 2015:8-9) - όχι όμως μέσω της ΚΑΚ: στις αρχές του 20ού αιώνα, ήταν πλέον ξεκάθαρο πως είχε αποτύχει (Kulhánek, 2006:5-6). Προωθήθηκαν νέοι περιφερειακοί οργανισμοί και η Μόσχα βελτίωσε και ενίσχυσε τα εργαλεία που είχε στη διάθεσή της για την άσκηση ηγεμονικής πολιτικής στον πρώην σοβιετικό χώρο.

Είναι ξεκάθαρο, επομένως, πως η υπόθεση του επιθετικού ρεαλισμού σχετικά με την κεντρική επιδίωξη των μεγάλων δυνάμεων, δηλαδή την απόκτηση περιφερειακή ηγεμονίας, αντανakλά τις αντιλήψεις της ρωσικής ηγεσίας. Στις επόμενες ενότητες, θα αναλυθούν διεξοδικότερα τα εργαλεία της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής για την επίτευξη των στρατηγικών στόχων της Ρωσίας στην περιφέρειά της.

4. Οικονομικές και στρατιωτικές πτυχές της ρωσικής πολιτικής στο «εγγύς εσωτερικό»

Πριν αναλυθούν τα μέσα με τα οποία η Ρωσία ασκεί την επιρροή της στα πρώην σοβιετικά κράτη, είναι σκόπιμο να πραγματοποιηθεί μια σύντομη κατηγοριοποίησή τους. Τα μέσα αυτά διακρίνονται σε οικονομικά και στρατιωτικά¹¹, είναι διμερή και πολυμερή (η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση όσον αφορά το οικονομικό σκέλος και ο Οργανισμός του Συμφώνου για τη Συλλογική Ασφάλεια στο στρατιωτικό) και περιλαμβάνουν τόσο αμοιβές, όταν τα κράτη ακολουθούν πολιτική αρεστή στο Κρεμλίνο, όσο και τιμωρίες, όταν παρεκκλίνουν. Πρέπει να σημειωθεί πως η ρωσική κυβέρνηση δείχνει έντονη προτίμηση στα διμερή μέσα στις σχέσεις της με τα κράτη της περιφέρειας. Αυτό της επιτρέπει να εκμεταλλεύεται στο έπακρο την υπέρτερη ισχύ της ως προς τα κράτη αυτά. Ακόμα και οι σχέσεις στο πλαίσιο των περιφερειακών διακρατικών οργανισμών βασίζονται, όπως θα καταδειχθεί, σε διμερείς επαφές και συμφωνίες (Jonavivius, Delcour, Dragneva, Wolczuk, 2019:21-22).

4.1 Η οικονομική πτυχή

¹¹ Η Μόσχα εκμεταλλεύεται, επίσης, τις διασυνδέσεις της με ισχυρούς οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες και ολιγαρχικά δίκτυα στα πρώην σοβιετικά κράτη για να επηρεάσει την πολιτική των κυβερνήσεων προς όφελός της (Jonavivius, Delcour, Dragneva, Wolczuk, 2019:25-26). Χρησιμοποιεί επιπλέον ελεγχόμενες μη κυβερνητικές οργανώσεις και μέσα ενημέρωσης προκειμένου να προωθήσει τον ρωσικό πολιτισμό, να διαμορφώσει θετική εικόνα για την Ρωσία, να νομιμοποιήσει στην αντίληψη των πληθυσμών την πολιτική της και να καλλιεργήσει φιλορωσικά αισθήματα (ήπια ισχύς). Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την ρωσική ήπια ισχύ στον μετασοβιετικό χώρο, βλ. Hug, A., Dzvelishvili, N., Chitanava, E., Sartania, K., Ubari, M., Ishchenko, V., Ajder, M., Sliusarenko, D., Foltea, I., Pambukhchyan, A., McGlinchey, E., Satke, R. and Stoekl, K. (2018). *The Rise of Illiberal Civil Society in the Former Soviet Union?*. [ebook] London: Foreign Policy Centre. Available at: <https://fpc.org.uk/wp-content/uploads/2018/07/The-rise-of-illiberal-civil-society-in-the-former-Soviet-Union.pdf> [Accessed 6 Jan. 2020].

Όσον αφορά τις οικονομικές σχέσεις, το Κρεμλίνο διαθέτει άφθονους μοχλούς πίεσης. Το σοβιετικό σύστημα του κεντρικού οικονομικού σχεδιασμού άφησε τα μετασοβιετικά κράτη εξαρτημένα σε μεγάλο βαθμό από την ρωσική οικονομία στις εξαγωγές, την προμήθεια κρίσιμων πρώτων υλών και τις ενεργειακές, συγκοινωνιακές και άλλες υποδομές (Jonavivius, Delcour, Dragneva, Wolczuk, 2019:23). Επίσης, η ρωσική γλώσσα ως *lingua franca* της Σοβιετικής Ένωσης κατέστησε τη Ρωσία εξέχων μεταναστευτικό προορισμό. Παρακάτω θα αναλυθούν αυτές οι οικονομικές εξαρτήσεις, με ιδιαίτερη αναφορά να γίνεται στην ενέργεια.

Οι εμπορικές σχέσεις μεταξύ της Ρωσίας και των πρώην σοβιετικών κρατών είναι εξαιρετικά έντονες. Η Ρωσία είναι κορυφαίος εισαγωγικός ή/και εξαγωγικός προορισμός για των κρατών αυτών (μερική εξαίρεση το Τουρκμενιστάν)¹². Μάλιστα, την υψηλότερη εξάρτηση παρουσιάζουν κρίσιμης σημασίας τομείς, όπως αυτός των τροφίμων. Αυτή η υψηλή εξάρτηση δίνει τη δυνατότητα στη Ρωσία να χρησιμοποιεί τιμωρητικά μέτρα όπως δασμούς, ποσοστώσεις, αποκλεισμούς από την αγορά λόγω παραβίασης υγειονομικών ή/και άλλων κριτηρίων και εσκεμμένες καθυστερήσεις στην τελωνειακή διαδικασία ως μοχλούς πίεσης, προκειμένου να επηρεάσει την συμπεριφορά του πληγέντος κράτους προς το συμφέρον της (Jonavivius, Delcour, Dragneva, Wolczuk, 2019:23). Ένα άλλο μέσο, αμοιβής αυτή τη φορά, αποτελεί η παροχή δανείων με ευνοϊκούς όρους (Cooley, 2017:7). Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα καταδεικνύουν τα παραπάνω¹³. Το 2011 και το 2014, η Ρωσία επέβαλε εκτεταμένους εμπορικούς περιορισμούς εναντίον της Ουκρανίας, λόγω της άρνησης της τελευταίας να συμμετάσχει στην Ευρασιατική Τελωνειακή Ένωση (ΕΤΕ) και της υπογραφής Συμφωνίας Σύνδεσης με την ΕΕ αντίστοιχα. Προηγουμένως, η Ρωσία είχε προτείνει στην ουκρανική κυβέρνηση την παροχή δανείου ύψους 15\$ δις. για την μη υπογραφή της συμφωνίας. Το 2014 επιβλήθηκαν παρόμοια μέτρα στην Μολδαβία, επίσης λόγω υπογραφής Συμφωνίας Σύνδεσης. Ωστόσο, η Μόσχα ήταν πολύ πιο ήπια απέναντι στην Γεωργία, παρά το ότι και αυτή προχώρησε σε Συμφωνία Σύνδεσης με την ΕΕ εκείνο το έτος. Αιτία ήταν η προσπάθεια της γεωργιανής κυβέρνησης να

¹² Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τις εμπορικές σχέσεις της Ρωσίας με τα κράτη του «εγγύς εξωτερικού», βλ. τα σχετικά στοιχεία του [Observatory of Economic Complexity](#).

¹³ Βέβαια, οι προσπάθειες της Μόσχας δεν αποφέρουν πάντα αποτέλεσμα. Για παράδειγμα, το 2009 παρασχέθηκε δάνειο στην Λευκορωσία με αντάλλαγμα την αναγνώριση από αυτή της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας ως ανεξαρτήτων κρατών. Η λευκορωσική κυβέρνηση όμως δεν πραγματοποίησε τις επιθυμίες της Μόσχας (Cooley, 2017:7).

βελτιώσει τις σχέσεις της με την Ρωσία εκείνη την περίοδο, μετά τον πόλεμο του 2008 (Jonavivius, Delcour, Dragneva, Wolczuk, 2019:21-23). Το 2009, η Ρωσία πρόσφερε στο Κυργυστάν δάνειο 2\$ δις. ως αντάλλαγμα για το κλείσιμο της αμερικανικής αεροπορικής βάσης στη χώρα, όπως και έγινε το 2014 (Stronski & Sokolsky, 2017:7).

Η ενέργεια αποτελεί νευραλγικής σημασίας παράγοντα στη ρωσική οικονομία, και η σπουδαιότητα της Ρωσίας ως παρόχου ενέργειας σε πολλά άλλα κράτη δίνει στο Κρεμλίνο ένα ισχυρό μοχλό πίεσης. Ειδικά όσον αφορά τα πρώην σοβιετικά κράτη, η Ρωσία είναι ο σημαντικότερος ενεργειακός πάροχος πετρελαίου και φυσικού αερίου για αρκετά εξ αυτών (ενίοτε ο μοναδικός) και σε συνδυασμό με την αναποτελεσματικότητα και την υψηλή διαφθορά στους ενεργειακούς τομείς τους, αυτό τα καθιστά ιδιαίτερα ευάλωτα στην ρωσική πίεση. «Καρότα» και «μαστίγια» που χρησιμοποιεί το Κρεμλίνο για να εκμεταλλευτεί την επιρροή του στον τομέα αυτό είναι η αύξηση ή η μείωση των τιμών του πετρελαίου ή/και του φυσικού αερίου, η παροχή ενεργειακών δανείων ή η εκμετάλλευση αντίστοιχων υπαρχόντων χρεών και η διακοπή παροχής ενέργειας (Jonavivius, Delcour, Dragneva, Wolczuk, 2019:23-24). Το 2010, η Ρωσία μείωσε κατά 25% την τιμή του φυσικού αερίου που παρείχε στην Ουκρανία ως αντάλλαγμα για την επέκταση του δικαιώματος χρήσης της ναυτικής βάσης της Κριμαίας κατά 25 χρόνια (Cooley, 2017:7). Το 2013, με παρόμοιες μειώσεις η Αρμενία πείστηκε να συμμετάσχει στην ΕΤΕ και αργότερα στην Ευρασιατική Οικονομική Ένωση. Επιπλέον, η Μόσχα εκμεταλλεύθηκε τα συσσωρευμένα ενεργειακά χρέη της Αρμενίας, της Λευκορωσίας και της Μολδαβίας για να εξαγοράσει σχεδόν το σύνολο των ενεργειακών υποδομών των κρατών αυτών. Με τον έλεγχο επί των δικτύων διανομής, η Ρωσία ενίσχυσε περαιτέρω την επιρροή της. Τέλος, με αφορμή διαφωνίες σχετικά με την τιμή του φυσικού αερίου, η Ρωσία διέκοψε την παροχή στην Ουκρανία κατά τον χειμώνα του 2006 και του 2009, προκαλώντας σοβαρή κρίση τόσο σε αυτή όσο και στην υπόλοιπη Ευρώπη¹⁴ (Jonavivius, Delcour, Dragneva, Wolczuk, 2019:22-24).

Έναν ακόμα μοχλό πίεσης προς όφελος της Μόσχας αποτελεί η (συχνά αμφιβόλου νομιμότητας) παρουσία εκατομμυρίων μεταναστών από τα πρώην σοβιετικά κράτη,

¹⁴ Η αβεβαιότητα της Μόσχας σχετικά με την αξιοπιστία της Ουκρανίας ως διαμετακομιστικού κόμβου προς την Ευρώπη για το φυσικό της αέριο, την ώθησε στην κατασκευή αγωγών που παρακάμπτουν την ουκρανική επικράτεια, όπως οι Nord Stream I και II (Cooley, 2017:7).

κυρίως από τα κράτη της Κεντρικής Ασίας¹⁵. Η οικονομική ανάπτυξη της Ρωσίας κατά την δεκαετία του 2000 και η απουσία γλωσσικών περιορισμών έκαναν την Ρωσία ελκυστικό προορισμό για εκατομμύρια ανθρώπων του μετασοβιετικού χώρου, αναζητούντων εργασία και καλύτερες προοπτικές. Για πολλά από τα κράτη προέλευσης, τα εμβάσματα των μεταναστών έχουν μεγάλη οικονομική σημασία (η εξάρτηση είναι ιδιαίτερα υψηλή στις περιπτώσεις του Κυργυστάν και του Τατζικιστάν) (Cooley, 2017:7-8). Το Κρεμλίνο δύναται έτσι να χρησιμοποιήσει μέτρα όπως εγκαθίδρυση καθεστώτος υποχρεωτικής βίζας, αυστηροποίηση των μέτρων υποδοχής ή/και απελάσεις, και αντιστοίχως ευκολότερη μετανάστευση, ως τιμωρίες και ανταμοιβές για ανεπιθύμητη και επιθυμητή συμπεριφορά. Για παράδειγμα, το 2000, λόγω της επιδείνωσης των σχέσεων με την Γεωργία, η ρωσική κυβέρνηση επέβαλε για πρώτη φορά υποχρεωτική βίζα για την είσοδο Γεωργιανών στην χώρα. Τα κριτήρια για την παροχή βίζας αυστηροποιήθηκαν το 2008, με την Ρωσία να προβαίνει επιπλέον σε μαζικές απελάσεις Γεωργιανών μεταναστών το 2006, και χαλάρωσαν και πάλι το 2015, στο πλαίσιο της βελτίωσης των διμερών σχέσεων. Οι κάτοικοι των φιλορωσικών αποσχιστικών περιοχών της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας εξαιρέθηκαν από το καθεστώς βίζας. Το 2014, η Μόσχα επέβαλε αυστηρότερα κριτήρια για την παροχή εργασιακής άδειας σε υπηκόους της Μολδαβίας, της Γεωργίας και της Ουκρανίας, ως αντίποινα για την προσέγγισή τους με την ΕΕ. Ταυτόχρονα, τα κριτήρια έγιναν ηπιότερα για τους κατοίκους περιοχών της (περισσότερο φιλορωσικής) ανατολικής Ουκρανίας (Jonavivius, Delcour, Dragneva, Wolczuk, 2019:24-25). Η Ρωσία χρησιμοποίησε επίσης την απειλή απέλασης μεταναστών προκειμένου να ωθήσει το Κυργυστάν σε συμμετοχή στην Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (Cooley, 2017:8).

Η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (ΕΟΕ) αποτελεί το μέσο για την άσκηση της ρωσικής οικονομικής ισχύος σε πολυμερές επίπεδο. Η ΕΟΕ αποτελεί εξέλιξη της ΕΤΕ (2010) και του Ενιαίου Οικονομικού Χώρου (2012)¹⁶, σχήματα στα οποία συμμετείχαν η Ρωσία, η Λευκορωσία και το Καζακστάν. Η ιδρυτική συνθήκη της

¹⁵ Πρέπει να σημειωθεί πως η οικονομική κρίση του 2008, η οποία είχε δριμείες επιπτώσεις για την ρωσική οικονομία, μείωσε κάπως την ισχύ του εργαλείου αυτού (Jonavivius, Delcour, Dragneva, Wolczuk, 2019:25).

¹⁶ Αυτά με τη σειρά τους αποτελούν εξέλιξη της Ευρασιατικής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) του 2000 (Ρωσία, Λευκορωσία, Καζακστάν, Κυργυστάν, Τατζικιστάν), η οποία ήταν και η ίδια εξέλιξη της τελωνειακής ένωσης μεταξύ των παραπάνω κρατών (1996) (Başlar, 2001:100).

ΕΟΕ υπεγράφη στην Αστάνα τον Μάιο του 2014 και τέθηκε σε εφαρμογή τον Ιανουάριο του 2015. Το ίδιο έτος η Αρμενία και το Καζακστάν έγιναν μέλη. Η ΕΟΕ διαθέτει νομική προσωπικότητα και ως εκ τούτου μια συνεκτική νομική βάση, σε αντίθεση με τα προηγούμενα σχήματα περιφερειακής συνεργασίας. Στόχοι της είναι η διαμόρφωση μιας κοινής αγοράς χωρίς δασμολογικούς και μη δασμολογικούς φραγμούς, όπως επίσης και μιας κοινής φαρμακευτικής και ενεργειακής αγοράς (ηλεκτρισμός, φυσικό αέριο, πετρέλαιο), η εναρμόνιση μιας σειράς πολιτικών, όπως οι πολιτικές περί ανταγωνισμού, φορολογίας και ρύθμισης των χρηματοπιστωτικών αγορών και η εγκαθίδρυση κοινών τεχνικών και υγειονομικών προδιαγραφών. Μέσω της ΕΟΕ, η Ρωσία φιλοδοξεί να καταστεί ηγέτιδα δύναμη του δικού της περιφερειακού μπλοκ, ενισχύοντας τη θέση της όχι μόνο στον μετασοβιετικό χώρο, αλλά και σε σχέση με άλλα κράτη και περιφερειακούς οργανισμούς, όπως οι ΗΠΑ, η Κίνα και η ΕΕ. Για παράδειγμα, η Ρωσία επιδιώκει να διαμορφώσει μια συλλογική πολιτική της ΕΟΕ απέναντι στην Κίνα και τα σχέδιά της στην Ευρασία¹⁷ (βλ. Belt and Road Initiative), ελέγχοντας έτσι την πρόσβαση των άλλων δυνάμεων στον χώρο που θεωρεί ως δική της σφαίρα επιρροής (Dragneva & Wolczuk, 2017:4-8, 19-20, 23). Η Ρωσία, μέσω ενός συστήματος εκπροσώπησης αναλογικού με το οικονομικό «βάρος» των κρατών-μελών, κατέχει την κυρίαρχη θέση όσον αφορά την σύνθεση των γραφειοκρατικών οργάνων της ΕΟΕ¹⁸ (Cooley, 2017:5-6). Παρ' όλα αυτά, η πρόοδος στην περιφερειακή ενοποίηση εξαρτάται πρωτίστως από διαπραγματεύσεις μεταξύ της Ρωσίας και των κρατών-μελών στο ανώτατο πολιτικό επίπεδο, στις οποίες τα

¹⁷ Τον Μάιο του 2015 Ρωσία και Κίνα συμφώνησαν να συντονίσουν την ανάπτυξη του Belt and Road Initiative και της ΕΟΕ, αν και δεν είναι ξεκάθαρο πως ακριβώς αυτό θα εφαρμοστεί πρακτικά (Putz, 2018). Το 2018 υπεγράφη εμπορική συμφωνία μεταξύ ΕΟΕ και Κίνας, καλύπτουσα τομείς όπως η τελωνειακή συνεργασία, τα πνευματικά δικαιώματα, το ηλεκτρονικό εμπόριο και ο ανταγωνισμός (Xinhua, 2018).

¹⁸ Τα διακρατικά όργανα της ΕΟΕ αποτελούν: το Ανώτατο Συμβούλιο (αρχηγοί κρατών), το Διακυβερνητικό Συμβούλιο (αρχηγοί κυβερνήσεων) και την Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή, η οποία αποτελείται από: το Συμβούλιο (αναπληρωτές αρχηγοί κυβερνήσεων) και το Κολλέγιο (τεχνοκράτες). Σε όλα τα παραπάνω όργανα οι αποφάσεις λαμβάνονται με συναίνεση, πλην του Κολλεγίου (πλειοψηφία δύο τρίτων). Τα υπόλοιπα κράτη-μέλη εξασφαλίζουν έτσι κάποια ελευθερία κινήσεων και αντισταθμίζουν την ρωσική πρωτοκαθεδρία στο τεχνοκρατικό επίπεδο. Ιδρύθηκε επίσης το Δικαστήριο της ΕΟΕ (Dragneva & Wolczuk, 2017:13-16).

ζητήματα της ΕΟΕ διαπλέκονται με άλλες διμερείς πολιτικές διαφορές¹⁹, παρά από θεσμοποιημένες γραφειοκρατικές διαδικασίες, και παρά τις μέχρι τώρα επιτυχίες²⁰, η ΟΕ αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα, που καθιστούν αβέβαιη την επιτυχία του στόχου της²¹.

4.2 Η στρατιωτική πτυχή

¹⁹ Για παράδειγμα, η Λευκορωσία και το Κυργυστάν εκμεταλλεύθηκαν τις διαπραγματεύσεις για την ολοκλήρωση της εφαρμογής του κοινού τελωνειακού κώδικα το 2016, προκειμένου να αποσπάσουν οικονομικά ανταλλάγματα από την Ρωσία (Dragneva & Wolczuk, 2017:18-19).

²⁰ Η άρση των δασμών και των τελωνειακών ελέγχων ολοκληρώθηκε το 2011, στο πλαίσιο της ΕΤΕ. Η εφαρμογή του κοινού τελωνειακού κώδικα, ανακοινωθέντος το 2010, ολοκληρώθηκε το 2016 (Dragneva & Wolczuk, 2017:18-19). Η ΕΟΕ υπέγραψε συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου με το Βιετνάμ το 2015 (Handley, 2016) και την Σερβία το 2019 (Stojanovic, 2019). Αντίστοιχες συμφωνίες αναμένεται να υπογραφούν με την Ινδία, το Ισραήλ, το Ιράν, την Αίγυπτο και την Σιγκαπούρη (Ahren, 2019).

²¹ Αναφέρονται κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα: Η Επιτροπή δεν δύναται να δεσμεύσει τα κράτη-μέλη στην εφαρμογή των συμφωνηθέντων βημάτων ενοποίησης, η υπεροχή του ενωτικού δικαίου έναντι του εθνικού δεν είναι ξεκάθαρη, το Δικαστήριο δεν δύναται να παράγει νέο δίκαιο με τις αποφάσεις του, η εφαρμογή εσωτερικών μεταρρυθμίσεων αναγκάει για περαιτέρω ενοποίηση δεν είναι εύκολη λόγω της έντονης διαφθοράς και της απροθυμίας των κρατών να παραχωρήσουν κυριαρχία, η διαδικασία άρσης των μη δασμολογικών φραγμών προχωρά με πολύ αργούς ρυθμούς και δεν υφίστανται πολλές ξεκάθαρες και άμεσες δεσμεύσεις για την επίτευξη της οικονομικής ενοποίησης, όπως επίσης δεν υφίστανται μηχανισμοί επιβολής των υπαρχόντων δεσμεύσεων των κρατών. Τα κράτη-μέλη προτιμούν τις διαπραγματεύσεις στο ανώτατο επίπεδο, με αποτέλεσμα η ενοποιητική διαδικασία να εξαρτάται από τους εκάστοτε συσχετισμούς ισχύος και τις προσωπικές δεσμεύσεις των ηγετών (Dragneva & Wolczuk, 2017: 14-17, 19-20). Επιπλέον, λόγω της φύσης των στόχων της, η Ρωσία έδωσε προτεραιότητα περισσότερο στην προσέλκυση όσο το δυνατόν περισσότερων κρατών παρά στην ίδια την ενοποιητική διαδικασία. Για παράδειγμα, παραχωρήθηκαν δασμολογικές εξαιρέσεις στο Καζακστάν, την Αρμενία και το Κυργυστάν, υπονομεύοντας το κοινό εξωτερικό δασμολόγιο της ΕΟΕ. Επίσης, τα υπόλοιπα κράτη-μέλη αρνήθηκαν να ακολουθήσουν την Ρωσία στην επιβολή κυρώσεων κατά της Ουκρανίας και της ΕΕ μετά την κρίση του 2014. Η Ρωσία δεν διστάζει να προβαίνει σε μονομερείς κινήσεις όταν το κρίνει σκόπιμο, γεγονός που θέτει ερωτήματα για τη συνοχή της ΕΟΕ. Τα άλλα κράτη-μέλη διαμαρτύρονται επίσης για τα κρατικά προστατευτικά μέτρα τα οποία οι ρωσικές επιχειρήσεις απολαμβάνουν. Η συνοχή της ΕΟΕ υπονομεύεται περαιτέρω από το συχνό ξέσπασμα εμπορικών πολέμων μεταξύ των κρατών-μελών, π.χ. μεταξύ Κυργυστάν και Καζακστάν και Ρωσίας – Λευκορωσίας, με τον τελευταίο να επιφέρει την εκ νέου επιβολή των τελωνειακών ελέγχων στα σύνορα των δύο κρατών το 2014 (Dragneva & Wolczuk, 2017:20-23)

Η στρατιωτική ισχύς αποτελεί αναντικατάστατο μέσο άσκησης της ρωσικής επιρροής στον μετασοβιετικό χώρο. Μετά τον πόλεμο με την Γεωργία το 2008, η σημασία της «σκληρής ισχύος» αυξήθηκε περαιτέρω (Klein, 2019:7). Η στρατιωτική ισχύς μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε συγκρουσιακό πλαίσιο, για να εξαναγκάσει τα πιο αδύναμα πρώην σοβιετικά κράτη να συμμορφωθούν με τις επιθυμίες του Κρεμλίνου, αν τα «ηπιότερα» μέσα αποτύχουν, αλλά και σε συνεργατικό, ως μέσο απόκτησης επιρροής μέσω κοινών στρατιωτικών προγραμμάτων. Η ρωσική στρατιωτική πολιτική διακρίνεται σε τρεις πτυχές: στα μέτρα που λαμβάνει η ρωσική κυβέρνηση για την ενίσχυση των στρατιωτικών ικανοτήτων και της δυνατότητας προβολής ισχύος, της διμερούς στρατιωτικής συνεργασίας με τα πρώην σοβιετικά κράτη και της πολυμερούς συνεργασίας, μέσω του Οργανισμού του Συμφώνου για την Συλλογική Ασφάλεια. Για οικονομία χώρου, δεν θα γίνει αναφορά στο εξίσου σημαντικό κεφάλαιο της ρωσικής πολιτικής ως προς τις λεγόμενες «παγωμένες συγκρούσεις» («frozen conflicts»)²² του μετασοβιετικού χώρου.

Η Ρωσία διαθέτει τόσο ποσοτικό όσο και ποιοτικό πλεονέκτημα έναντι των υπολοίπων πρώην σοβιετικών κρατών²³. Μετά την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, η Ρωσία κληρονόμησε το μεγαλύτερο μέρος των σοβιετικών ενόπλων δυνάμεων, τις οποίες χρησιμοποίησε για περιορισμένης έκτασης επεμβάσεις σε περιφερειακές συγκρούσεις. Μετά τον πόλεμο με την Γεωργία το 2008, η Μόσχα έθεσε σε εφαρμογή ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα στρατιωτικού εκσυγχρονισμού. Οι αμυντικές δαπάνες αυξήθηκαν και δόθηκε έμφαση στην κατασκευή νέων οπλικών συστημάτων, με σκοπό την αντικατάσταση των σοβιετικών, όπως επίσης και στην ανάπτυξη νέων ικανοτήτων, όπως ο κυβερνοπόλεμος. Βελτιώθηκε επίσης η

²² Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις «παγωμένες συγκρούσεις» και την σχετική ρωσική πολιτική, βλ. Fischer, S. (2016). *Not Frozen! The Unresolved Conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh in Light of the Crisis over Ukraine*. [ebook] Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik. Available at: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2016RP09_fhs.pdf [Accessed 5 Jan. 2020].

²³ Το 2018, οι ρωσικές στρατιωτικές δαπάνες έφταναν περίπου τα 61\$ δις. Μεταξύ των πρώην σοβιετικών κρατών, στη δεύτερη θέση ήταν η Ουκρανία με μόλις 4,7\$ δις και ακολουθούσαν το Αζερμπαϊτζάν και το Καζακστάν με 1,7\$ δις. και 1,6\$ δις. αντιστοίχως. Οι πληροφορίες αντλήθηκαν από την [Παγκόσμια Τράπεζα](#).

επαγγελματική κατάρτιση του στρατιωτικού προσωπικού²⁴. Η κυβέρνηση βελτίωσε επίσης δραματικά την ικανότητα προβολής ισχύος, είτε μέσω ξηράς, η οποία ενισχύεται και από την διασύνδεση των συγκοινωνιακών υποδομών των πρώην σοβιετικών κρατών, είτε μέσω αέρος και θαλάσσης, για τα κράτη που δεν διαθέτουν χερσαία σύνορα με την Ρωσία. Η ικανότητα προβολής ισχύος επεκτείνεται περαιτέρω από την ύπαρξη ρωσικών στρατιωτικών βάσεων ή/και βάσεων σε Αρμενία, Τατζικιστάν, Κυργυστάν, Γεωργία (Αμπχαζία, Νότια Οσσετία), Μολδαβία (Υπερδνειστερία) και Ουκρανία (Ντονμπάς). Τα στρατεύματα αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν τόσο για την άσκηση πίεσης στα κράτη όπου βρίσκονται, όσο και για την προβολή ισχύος σε γειτονικά κράτη, και επίσης ενισχύθηκαν μετά το 2008. Μετά τον πόλεμο με την Γεωργία, η Ρωσία επέκτεινε την στρατιωτική της παρουσία σε Αρμενία, Αμπχαζία και Νότια Οσσετία, και μετά την προσάρτηση της Κριμαίας το 2014, ενίσχυσε τις δυνάμεις της στην ίδια την χερσόνησο, όπως επίσης και στα σύνορα με Ουκρανία και Λευκορωσία και στην περιοχή του Καλίνινγκραντ. Όσον αφορά τα άλλα πρώην σοβιετικά κράτη, δεν διαθέτουν τους πόρους για να ενισχύσουν ποιοτικά και ποσοτικά τις ένοπλες δυνάμεις τους, με αποτέλεσμα η Ρωσία να απολαμβάνει ένα ξεκάθαρο στρατιωτικό πλεονέκτημα, αν και με περιορισμούς²⁵ (Klein, 2019:13-23). Η ρωσική στρατιωτική ανωτερότητα επιβεβαιώθηκε σε πολλαπλές περιστάσεις: ο ρωσικός στρατός πέτυχε σχετικά εύκολες νίκες έναντι των μολδαβικών και γεωργιανών δυνάμεων στις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν επενέβη στις εσωτερικές συγκρούσεις που λάμβαναν χώρα στα κράτη αυτά, υπό το πρόσχημα της επιβολή της ειρήνης. Το 2008, λόγω της προσπάθειας της Γεωργίας για

²⁴ Πέρα από τις ένοπλες δυνάμεις, το Κρεμλίνο έχει στη διάθεσή του και άλλα ένοπλα σώματα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για στρατιωτικές επιχειρήσεις, τόσο επίσημα όσο και «ανεπίσημα». Αυτά περιλαμβάνουν: δυνάμεις της FSB και της Εθνοφρουράς, τσετσενικές παραστρατιωτικές πολιτοφυλακές, συνοριακούς φρουρούς, εθελοντές από την ίδια την Ρωσία και τα πρώην σοβιετικά κράτη (π.χ. βετεράνους του στρατού, εθνικιστικές παραστρατιωτικές ομάδες, οργανώσεις Κοζάκων, ντόπια φιλωρωσικά στοιχεία) και μισθοφόρους (π.χ. Wagner). Η χρήση ανεπίσημων στρατιωτικών σχηματισμών επιτρέπει στην ρωσική κυβέρνηση να μην εμπλακεί επισήμως στις συγκρούσεις και να αποφύγει την δυσαρέσκεια της κοινής γνώμης για τυχόν υψηλές απώλειες (Klein, 2019:16-18).

²⁵ Το 2015, η Ουκρανία απαγόρευσε στη Ρωσία τον χερσαίο ανεφοδιασμό των δυνάμεών της στην Υπερδνειστερία, ανεφοδιασμός ο οποίος πλέον μπορεί να πραγματοποιηθεί, δυσκολότερα, μέσω αέρος. Επιπλέον, το 2016, τα στρατεύματα στο Τατζικιστάν μειώθηκαν, λόγω της προτεραιότητας των δυτικών μετώπων, περιορίζοντας την ικανότητα της Ρωσίας να προβάλλει ισχύ στην Κεντρική Ασία (Klein, 2019:21-23).

ένταξη στο NATO, και με αφορμή συμπλοκές στην Νότια Οσσετία, η Ρωσία πραγματοποίησε στρατιωτική εισβολή στη χώρα, πετυχαίνοντας και πάλι μια συντριπτική νίκη. Το 2014, η προσπάθεια της Ουκρανίας για προσέγγιση με την δύση απαντήθηκε με την ταχύτατη κατάληψη της χερσονήσου της Κριμαίας και την μετέπειτα προσάρτησή της, και επακολούθως με την υποκίνηση φιλορωσικών εξεγέρσεων στις ανατολικές επαρχίες (Kerckhoff, 2017:6-14). Η Μόσχα δεν διστάζει επομένως να χρησιμοποιήσει σκληρή ισχύ, προκειμένου να αποτρέψει την διείσδυση ανταγωνιστών στην περιφέρειά της²⁶.

Η διμερής στρατιωτική συνεργασία με τα πρώην σοβιετικά κράτη επίσης δίνει την δυνατότητα στην Ρωσία να εκμεταλλευτεί την στρατιωτική της ανωτερότητα προκειμένου να αναπτύξει σχέσεις μονομερούς εξάρτησης. Αυτή η στρατιωτική συνεργασία περιλαμβάνει προνομιακή πώληση οπλικών συστημάτων, εκπαίδευση προσωπικού, κοινές ασκήσεις και ανάπτυξη κοινών στρατιωτικών σχηματισμών. Τα περισσότερα εκ των πρώην σοβιετικών κρατών, ειδικά η Αρμενία, η Λευκορωσία, το Καζακστάν, το Κυργυστάν και το Τατζικιστάν²⁷, εξαρτώνται από εισαγωγές ρωσικών όπλων σε μειωμένες τιμές και δεν διαθέτουν τους πόρους να εκπαιδεύσουν αποτελεσματικά το στρατιωτικό προσωπικό τους, με αποτέλεσμα να βασίζονται σε κοινές ασκήσεις με τις ρωσικές ένοπλες δυνάμεις και την αποστολή των αξιωματικών τους για φοίτηση σε ρωσικές στρατιωτικές σχολές. Η εξάρτηση ενισχύεται, πέραν από την ρωσική στρατιωτική ισχύ, και από μια σειρά άλλων παραγόντων: μετά την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, τα 3/4 της σοβιετικής αμυντικής βιομηχανίας ανήκαν στην Ρωσία, η οποία ήταν και το μοναδικό πρώην σοβιετικό κράτος που διέθετε στρατιωτικές σχολές κατά τα πρώτα μεταψυχροπολεμικά έτη. Επιπλέον, κράτη όπως η Αρμενία, το Κυργυστάν και το Τατζικιστάν αντιμετωπίζουν σοβαρές

²⁶ Βέβαια, παρά την νίκη, παρατηρήθηκαν πολλές τεχνικές και διοικητικές ανεπάρκειες του ρωσικού στρατού. Για τον λόγο αυτό, η κυβέρνηση έθεσε σε εφαρμογή ένα πρόγραμμα ριζικού εκσυγχρονισμού των ενόπλων δυνάμεων μετά τον πόλεμο (Kerckhoff, 2017:9).

²⁷ Πρέπει να σημειωθεί πως τα τελευταία χρόνια η Λευκορωσία και το Καζακστάν έχουν προσπαθήσει να μειώσουν την στρατιωτική εξάρτησή τους από την Ρωσία, υπό το φόβο του ρωσικού ηγεμονισμού μετά την επέμβαση στην Ουκρανία. Το Τουρκμενιστάν, το Ουζμπεκιστάν, το Αζερμπαϊτζάν, η Μολδαβία, η Ουκρανία και η Γεωργία έχουν περιορισμένη ή καθόλου στρατιωτική συνεργασία με την Ρωσία, ούτε εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από εισαγωγές ρωσικού εξοπλισμού, ενώ εξισορροπούν την ρωσική επιρροή μέσω της συνεργασίας με τις ΗΠΑ, την Κίνα, την Τουρκία, την Ινδία, το Ισραήλ και άλλες δυνάμεις (Klein, 2019:24, 28).

στρατηγικές απειλές²⁸ και δεν διαθέτουν εναλλακτικούς εταίρους, ούτε αρκετούς πόρους για να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Η Ρωσία εκμεταλλεύεται αυτές τις εξαρτήσεις ποικιλοτρόπως: για παράδειγμα, η Αρμενία, το Τατζικιστάν και το Κυργυστάν επέκτειναν τον χρονικό ορίζοντα διατήρησης των ρωσικών στρατιωτικών βάσεων στο έδαφός τους, με αντάλλαγμα οπλικά συστήματα σε μειωμένες τιμές. Η Μόσχα έχει επίσης σχηματίσει κοινά συστήματα αεράμυνας με την Αρμενία, την Λευκορωσία και το Καζακστάν, αυξάνοντας το στρατηγικό βάθος της άμυνας του εναέριου χώρου της, και διαμορφώσει κοινούς χερσαίους στρατιωτικούς σχηματισμούς με Λευκορωσία (1999) και Αρμενία (2016), οι οποίοι δύνανται να ενεργοποιηθούν σε περίπτωση σύγκρουσης (Klein, 2019:24-28).

Η στρατιωτική πολιτική της Ρωσίας στον μετασοβιετικό χώρο ασκείται και μέσω πολυμερών διαδικασιών. Ο Οργανισμός του Συμφώνου για την Συλλογική Ασφάλεια (ΟΣΣΑ), ιδρυθείς το 2002, αποτελεί εξέλιξη του Συμφώνου για την Συλλογική Ασφάλεια της ΚΑΚ (1992), το οποίο προέβλεπε ενεργοποίηση συστήματος συλλογικής ασφάλειας, σε περίπτωση που κάποιο κράτος-μέλος δεχτεί επίθεση. Στον ΟΣΣΑ συμμετέχουν η Ρωσία, η Λευκορωσία, το Καζακστάν, η Αρμενία, το Κυργυστάν και το Τατζικιστάν²⁹. Τα κράτη-μέλη εξασφαλίζουν, πέραν της ρωσικής στρατιωτικής στήριξης, μειωμένες τιμές για την αγορά ρωσικού οπλισμού, εξασφαλισμένες θέσεις για συγκεκριμένο αριθμό αξιωματικών τους στις ρωσικές στρατιωτικές ακαδημίες και ενίσχυση των στρατιωτικών ικανοτήτων τους μέσω των κοινών ασκήσεων (Klein, 2019:24-26). Μέσω του ΟΣΣΑ, η Ρωσία εμβαθύνει τις στρατιωτικές σχέσεις με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη (κατά συνέπεια και την εξάρτησή τους από αυτή), διευρύνει την ικανότητα προβολής ισχύος στον μετασοβιετικό χώρο και «νομιμοποιεί» μέσω πολυμερών διαδικασιών τις διάφορες επεμβάσεις της. Η Ρωσία παρέχει την πλειοψηφία των διοικητικών υπαλλήλων και του στρατιωτικού προσωπικού και υλικού, και το διοικητικό κέντρο του οργανισμού βρίσκεται στην Μόσχα. Με ρωσική παρότρυνση, οι δραστηριότητες του ΟΣΣΑ έχουν επεκταθεί πέραν του κλασικού ορισμού της ασφάλειας, και περιλαμβάνουν πλέον την

²⁸ Το Κυργυστάν και το Τατζικιστάν αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της τρομοκρατίας από το γειτονικό Αφγανιστάν, ενώ η Αρμενία βρίσκεται υπό την απειλή πιθανής επίθεσης από το Αζερμπαϊτζάν ή/και την Τουρκία (Klein, 2019:19). Η απόσυρση των ρωσικών στρατιωτικών δυνάμεων θα διαμόρφωνε μια κατάσταση υπαρξιακής απειλής για τα κράτη αυτά.

²⁹ Το Ουζμπεκιστάν έγινε μέλος το 2006 και αποσύρθηκε το 2012.

καταπολέμηση της διακίνησης ναρκωτικών, του οργανωμένου εγκλήματος, της τρομοκρατίας, των «έγχρωμων επαναστάσεων» (σημαντική κοινή απειλή δεδομένου πως ο ΟΣΣΑ αποτελείται κυρίως από αυταρχικά κράτη) και την συνεργασία στην προστασία των συνόρων και την κυβερνοασφάλεια. Επιπλέον, το 2007 σχηματίστηκαν οι Συλλογικές Ειρηνευτικές Δυνάμεις και το 2009 η Συλλογική Δύναμη Ταχείας Αντίδρασης, διευρύνοντας τις δυνατότητες επέμβασης του ΟΣΣΑ σε περιπτώσεις εσωτερικής αστάθειας σε κράτος-μέλος³⁰. Ο αριθμός και η πολυπλοκότητα των κοινών ασκήσεων έχουν επίσης αυξηθεί και ενισχυθεί. Παρ' όλα αυτά, η σπουδαιότητα του ΟΣΣΑ για την Ρωσία είναι μάλλον περιορισμένη. Τόσο η Ρωσία όσο και τα άλλα κράτη-μέλη αντιμετωπίζουν τον οργανισμό περισσότερο ως έναν δίαυλο για διμερείς διαπραγματεύσεις (όπως συμβαίνει και με την ΕΟΕ) και υπάρχει δυσκολία εναρμόνισης των στόχων³¹ (Klein, 2019:29-34).

³⁰ Μία ακόμη επιτυχία της Ρωσίας ως προς τον ΟΣΣΑ ήταν η απόφαση του οργανισμού, το 2011, να μην επιτρέψει την δημιουργία νέων στρατιωτικών βάσεων τρίτων κρατών στο έδαφος ενός κράτους μέλους, αν δεν έχουν συναινέσει σε αυτό όλα τα υπόλοιπα μέλη. Προηγουμένως, οι ΗΠΑ διέθεταν αεροπορικές βάσεις στο Ουζμπεκιστάν και στο Κυργυστάν, οι οποίες έκλεισαν το 2005 και το 2014 αντίστοιχα (Klein, 2019:32-33). Το μόνο τρίτο κράτος που διατηρεί στρατιωτική βάση σε έδαφος του ΟΣΣΑ είναι πλέον η Ινδία, με την βάση της στο Τατζικιστάν (Chaudhury, 2018).

³¹ Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο ΟΣΣΑ περιλαμβάνουν την ελλιπή εναρμόνιση των μεταξύ των κρατών-μελών όσον αφορά τους εξοπλισμούς, την εκπαίδευση του προσωπικού και την στρατιωτική νομοθεσία και την απροθυμία των άλλων κρατών-μελών να εμπλακούν στην σύγκρουση της Ρωσίας με τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ. Έχουν επίσης αρνηθεί να χρησιμοποιηθεί ο ΟΣΣΑ σε επέμβαση στην Συρία, όπως πρότεινε η Ρωσία, η μοναδική μέχρι τώρα προσπάθεια για ενεργοποίηση των στρατιωτικών δυνάμεων του οργανισμού. Ο οργανισμός ταλανίζεται επίσης από την έλλειψη συνοχής και κοινών συμφερόντων μεταξύ των κρατών-μελών. Το Κυργυστάν έχει τεταμένες σχέσεις με το Καζακστάν και το Τατζικιστάν, και τα τρία αυτά κράτη, όπως και η Λευκορωσία, δεν έχουν δείξει ιδιαίτερη προθυμία να στηρίξουν την Αρμενία στη σύγκρουσή της με το Αζερμπαϊτζάν. Όταν το 2016 κλιμακώθηκαν οι συνοριακές εντάσεις μεταξύ Κυργυστάν και Ουζμπεκιστάν (το οποίο δεν είναι μέλος της συμμαχίας), τα υπόλοιπα μέλη και πάλι δεν ήταν πρόθυμα να εμπλακούν προς υποστήριξη του συμμάχου τους (η Ρωσία εκείνη την περίοδο βρισκόταν σε προσέγγιση με το Ουζμπεκιστάν). Η Μόσχα δεν επιθυμεί να εμπλακεί σε αυτές τις διαφορές και να δεσμευτεί λαμβάνοντας ξεκάθαρη θέση. Κατά συνέπεια, ο ΟΣΣΑ βρίσκεται σε κατάσταση στασιμότητας (Klein, 2019:31-34). Χαρακτηριστικά, από το 2018 ο ΟΣΣΑ δεν διαθέτει επίσημο Γενικό Γραμματέα, λόγω της σχετικής διένεξης Αρμενίας και Λευκορωσίας (Kucera, 2019).

5. Συμπεράσματα

Η ανάλυση των κινήτρων, των στόχων και των μέσων της ρωσικής πολιτικής στην μετασοβιετική περιφέρεια επιβεβαιώνει την βασική υπόθεση του επιθετικού ρεαλισμού: επιδιώκοντας την μεγιστοποίηση της ισχύος της και κατά συνέπεια την εξασφάλιση της ασφάλειας και των πολιτικοοικονομικών συμφερόντων της εντός του διεθνούς συστήματος, η Ρωσία αποδίδει μεγάλη σημασία στην απόκτηση ηγεμονικής θέσης στον μετασοβιετικό χώρο. Με την ανάδυσή της σε μια τέτοια ηγεμονική θέση, η Μόσχα επιδιώκει να ανακτήσει την ισχύ που απολάμβανε κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου και μεγάλο μέρος της οποίας απώλεσε με την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης: επιβάλλοντας και παγιώνοντας την ηγεμονία της επί των πρώην σοβιετικών κρατών, η Ρωσία επαναφέρει ουσιαστικά την επιρροή της περίπου στα όρια των ψυχροπολεμικών σοβιετικών συνόρων, καθιστάμενη ηγέτιδα δύναμη ενός περιφερειακού μπλοκ και έχοντας πλέον την δυνατότητα να αντιμετωπίσει επί ίσοις όροις τόσο τις ΗΠΑ, όσο και την ανερχόμενη Κίνα, η οποία επίσης επιχειρεί, τα τελευταία χρόνια, να διεισδύσει στον χώρο που η Ρωσία θεωρεί δική της σφαίρα προνομιακών συμφερόντων. Η Ρωσία επιδιώκει την επίτευξη του στόχου αυτού τόσο με διμερή οικονομικά και στρατιωτικά μέσα, όσο και με την «θεσμοποίηση» της ηγεμονίας της μέσω περιφερειακών πολυμερών οργανισμών. Επιβεβαιώνεται έτσι η αρχική υπόθεση εργασίας, η οποία αποτελεί και βασική υπόθεση του επιθετικού ρεαλισμού, πως η ανάδειξη σε περιφερειακό ηγεμόνα αποτελεί θεμελιώδη στόχο κάθε ισχυρού κράτους – της Ρωσίας, στην συγκεκριμένη περίπτωση.

Με βάση τα δεδομένα αυτά, δεν αποτελεί επίσης έκπληξη η αντίδραση που αντιμετωπίζει η Ρωσία σε αυτή της την προσπάθεια. Τα κράτη της μετασοβιετικής περιφέρειας αντιμετωπίζουν με καχυποψία τις ηγεμονικές επιδιώξεις της Ρωσίας. Η επακόλουθη αντιρωσική στάση πολλών πρώην σοβιετικών κρατών και η επιθυμία τους να εξισορροπήσουν την ρωσική ισχύ επιτρέπουν την είσοδο και άλλων ισχυρών δυνάμεων στον μετασοβιετικό χώρο. Οι δυνάμεις στις οποίες τα πρώην σοβιετικά

κράτη προσβλέπουν για εξισορρόπηση της Ρωσίας είναι κυρίως οι ΗΠΑ³², η Κίνα, η Τουρκία και το Ιράν. Σε γενικές γραμμές, αξιολογώντας τα αποτελέσματα της ρωσικής πολιτικής ως προς τα κράτη του «εγγύς εξωτερικού», τα τελευταία θα μπορούσαν να διακριθούν σε πέντε κατηγορίες: τα κράτη που είναι οικονομικά και στρατιωτικά εξαρτημένα σε υψηλό βαθμό από την Ρωσία και που το στρατηγικό περιβάλλον δεν τους επιτρέπει μεγάλη ελευθερία κινήσεων (Αρμενία, Τατζικιστάν, Κυργυστάν), τα κράτη που επίσης εξαρτώνται σημαντικά από την Ρωσία, αλλά δύνανται να επιδιώξουν, λιγότερο ή περισσότερο, την εξισορροπητική προσέγγιση με άλλες δυνάμεις (Λευκορωσία, Καζακστάν³³), τα κράτη που έχουν αναπτύξει επιτυχώς συνεργασίες με άλλες δυνάμεις και στα οποία η ρωσική επιρροή είναι σχετικά αδύναμη, με την Ρωσία να μην διαθέτει πολλούς μοχλούς πίεσης απέναντί τους, βασιζόμενη ως εκ τούτου κυρίως σε συνεργατική προσέγγιση (Αζερμπαϊτζάν, Ουζμπεκιστάν, Τουρκμενιστάν), τα κράτη των οποίων οι σχέσεις με την Ρωσία είναι απροκάλυπτα εχθρικές, όπου η ρωσική επιρροή είναι σχετικά περιορισμένη και οι στόχοι της Ρωσίας περιορίζονται στο ελάχιστο, δηλαδή στο να τα αποτρέψει από την

³² Οι ΗΠΑ αποτελούν, κατά τον Mearsheimer, τον μοναδικό, προς το παρόν, περιφερειακό ηγεμόνα, έχουν επομένως ακόμη πιο ισχυρό κίνητρο να εμποδίσουν την ανάδειξη της Ρωσίας σε παρόμοια θέση. Όπως διατυπώνει, «οι περιφερειακοί ηγεμόνες δεν θέλουν συναδέλφους» (Mearsheimer, 2007:102).

³³ Χαρακτηριστικά, τον Σεπτέμβριο του 2017, στο νέο στρατιωτικό δόγμα του Καζακστάν γινόταν αναφορά στον κίνδυνο καλλιέργειας αποσταθεροποιητικών εθνικιστικών εντάσεων από εξωτερικούς παράγοντες, κάνοντας έμμεση αναφορά στις ρωσικές ενέργειες στην Ουκρανία. Η ανησυχία προκύπτει από το ότι περίπου το 20% του πληθυσμού του Καζακστάν αποτελείται από Ρώσους (Tynan, 2017). : Επιπλέον, τον Μάρτιο του 2018 το Καζακστάν επέτρεψε στις ΗΠΑ την χρήση δύο λιμανιών στην Κασπία Θάλασσα για την μεταφορά μη στρατιωτικού υλικού στο Αφγανιστάν (Eurasianet, 2018). Τον ίδιο μήνα, έλαβε χώρα η πρώτη τετραμερής διάσκεψη Τουρκίας-Ιράν-Γεωργίας-Αζερμπαϊτζάν, σε επίπεδο Υπουργών Εξωτερικών, όπου συζητήθηκαν σχέδια αυξημένης συνεργασίας των κρατών (Güler, 2018). Πέραν από την προσέγγιση με άλλες ισχυρές δυνάμεις, τα κράτη του «εγγύς εξωτερικού» επιχειρούν να εξισορροπήσουν την ρωσική ισχύ και με την μεταξύ τους συνεργασία. Για παράδειγμα, το 2017 υπεγράφη η πρώτη συμφωνία στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ Καζακστάν και Ουζμπεκιστάν (Orazgaliyeva, 2017). Όσον αφορά την Λευκορωσία, επιχειρεί να αναπτύξει τις οικονομικές σχέσεις της με την Κίνα, προκειμένου να απεξαρτηθεί από την Μόσχα. Σημαντικές κινεζικές επενδύσεις λαμβάνουν χώρα και σχεδιάζονται στην Λευκορωσία, η οποία συμφωνήθηκε να λάβει κινεζικό δάνεια ύψους 500\$ εκατομμυρίων τον Δεκέμβριο του 2019 (Associated Press News, 2019). Τον Ιανουάριο του 2020, η λευκορωσική κυβέρνηση προέβη σε συμφωνία για την εισαγωγή νορβηγικού πετρελαίου, σε μια προσπάθεια να περιορίσει την ενεργειακή εξάρτηση από την Ρωσία (The Moscow Times, 2020).

ένταξη σε ΕΕ και ΝΑΤΟ (Ουκρανία, Γεωργία), και τέλος, τα κράτη που έχουν επιτυχώς ενταχθεί σε αυτούς τους οργανισμούς και στα οποία η ρωσική επιρροή είναι ασθενής (Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία). Η Μολδαβία, στην οποία η ρωσική επιρροή και πίεση είναι ισχυρή, λόγω των οικονομικών σχέσεων και της ρωσικής στρατιωτικής παρουσίας στην Υπερδνειστερία, αλλά που ταυτόχρονα έχει αναπτύξει μια σημαντική συνεργασία με ΕΕ και ΝΑΤΟ, βρίσκεται μάλλον μεταξύ της πρώτης και της δεύτερης κατηγορίας.

Καταληκτικά, τα κράτη είναι πάντοτε ανήσυχα ως προς τις προσπάθειες άλλων κρατών να αποκτήσουν ισχύ, ειδικά αν υπάρχει προοπτική περιφερειακής ηγεμονίας. Η επιτυχία της ρωσικής πολιτικής θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την δυνατότητά της να αποκλείσει τα κράτη του «εγγύς εξωτερικού» από κάθε δυνατότητα προσέγγισης με ανταγωνιστικές δυνάμεις.

6. Βιβλιογραφία

1. Ahren, R. (2019). *Israel and Iran Both Set to Join Russia-led Free Trade Zone*. [online] The Times of Israel. Available at: <https://www.timesofisrael.com/israel-and-iran-both-set-to-join-russia-led-free-trade-zone/> [Accessed 7 Jan. 2020].
2. Associated Press News. (2019). *Belarus Gets \$500-million Loan from China*. [online] Available at: <https://apnews.com/c957ff62b08511c9841c7f861673f71d> [Accessed 7 Jan. 2020].
3. Başlar, K. (2001). The Commonwealth of Independent States: Decayed within a Decade. *The Turkish Yearbook*, [online] XXXII. Available at: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/846030> [Accessed 7 Jan. 2020].
4. Cooley, A. (2017). *Whose Rules, Whose Sphere? Russian Governance and Influence in Post-Soviet States*. [online] Carnegie Endowment for International Peace. Available at: <https://carnegieendowment.org/2017/06/30/whose-rules-whose-sphere-russian-governance-and-influence-in-post-soviet-states-pub-71403> [Accessed 7 Jan. 2020].
5. Dragneva, R. and Wolczuk, K. (2017). *The Eurasian Economic Union: Deals, Rules and the Exercise of Power*. [ebook] London: Chatam House. Available at: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2017-05-02-eurasian-economic-union-dragneva-wolczuk.pdf> [Accessed 7 Jan. 2020].
6. Eurasianet. (2018). *Kazakhstan Grants U.S. Access to Ports for Afghan-Bound Goods*. [online] Available at: <https://eurasianet.org/kazakhstan-grants-us-access-to-ports-for-afghan-bound-goods> [Accessed 7 Jan. 2020].
7. Güler, S. (2018). *Iran, Turkey, Georgia, Azerbaijan Hold Meeting in Baku*. [online] Anadolu Agency. Available at: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/iran-turkey-georgia-azerbaijan-hold-meeting-in-baku-/1089847> [Accessed 7 Jan. 2020].
8. Handley, H. (2016). *Vietnam – Eurasia Economic Union Free Trade Agreement Comes into Force*. [online] Vietnam Briefing. Available at: <https://www.vietnam-briefing.com/news/vietnam-eurasia-economic-union-free-trade-agreement-comes-into-force.html/> [Accessed 7 Jan. 2020].
9. Hill, F. and Jewett, P. (1994). *"Back in the USSR": Russia's Intervention in the Internal Affairs of the Former Soviet Republics and the Implications for United States Policy Toward Russia*. [ebook] Massachusetts: John F. Kennedy School of

Government, Harvard University. Available at: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Back-in-the-USSR-1994.pdf> [Accessed 7 Jan. 2020].

10. Jonavicius, L., Delcour, L., Dragneva, R. and Wolczuk, K. (2016). *Russian Interests, Strategies, and Instruments in the Common Neighbourhood*. [ebook] Berlin: Freie Universität Berlin. Available at: <http://eu-strat.eu/wp-content/uploads/2019/03/EU-STRAT-Working-Paper-No.-16.pdf> [Accessed 7 Jan. 2020].
11. Kerckhoff, E. (2017). Russia's Near-Abroad Interventions: Crazy Like a Fox. *Canadian Military Journal*, [online] 17(4). Available at: <http://www.journal.forces.gc.ca/Vol17/no4/PDF/CMJ174Ep5.pdf> [Accessed 7 Jan. 2020].
12. Klein, M. (2019). *Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space: Aims, Instruments and Perspectives*. [ebook] Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik. Available at: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2019RP01_kle.pdf [Accessed 7 Jan. 2020].
13. Kucera, J. (2019). *CSTO to Remain Headless Another Year – Report*. [online] Eurasianet. Available at: <https://eurasianet.org/csto-to-remain-headless-another-year-report> [Accessed 7 Jan. 2020].
14. Kulháněk, J. (2006). *Russia and Near Abroad: Past and Present*. [ebook] Prague: Association for International Affairs. Available at: <https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2015/11/amocz-RP-2006-121.pdf> [Accessed 7 Jan. 2020].
15. Orazgaliyeva, M. (2020). *Kazakhstan, Uzbekistan Sign First Military Cooperation Plan*. [online] The Astana Times. Available at: <https://astanatimes.com/2017/08/kazakhstan-uzbekistan-sign-first-military-cooperation-plan/> [Accessed 7 Jan. 2020].
16. Putz, C. (2018). *Can Russia and China 'Synergize' the Eurasian Economic Union and the Belt and Road Initiative?*. [online] The Diplomat. Available at: <https://thediplomat.com/2018/11/can-russia-and-china-synergize-the-eurasian-economic-union-and-the-belt-and-road-initiative/> [Accessed 7 Jan. 2020].
17. Rabin, A. and Reach, C. (2017). *Russian Views of the International Order*. [ebook] Santa Monica: RAND Corporation. Available at: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1800/RR1826/RAND_RR1826.pdf [Accessed 6 Jan. 2020].
18. Roy Chaudhury, D. (2018). *After Ram Nath Kovind's Tajikistan Trip, India Hopes to Expand Strategic Presence at Ayni Base*. [online] The Economic Times. Available at: <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/after-ram-nath-kovinds-tajikistan-trip-india-hopes-to-expand-strategic-presence-at-ayni-base/articleshow/66341042.cms> [Accessed 7 Jan. 2020].
19. Safire, W. (1994). *ON LANGUAGE: The Near Abroad*. [online] The New York Times. Available at: <https://www.nytimes.com/1994/05/22/magazine/on-language-the-near-abroad.html> [Accessed 6 Jan. 2020].

20. Shevel, O. (2015). *Russia and the Near Abroad*. [online] ResearchGate. Available at: [https://www.researchgate.net/publication/274385776 Russia and the Near Abr oad](https://www.researchgate.net/publication/274385776_Russia_and_the_Near_Abr oad) [Accessed 7 Jan. 2020].
21. Stojanovic, M. (2019). *Serbia Signs Trade Deal With Russia's Eurasian Union*. [online] Balkan Insight. Available at: <https://balkaninsight.com/2019/10/25/serbia-signs-trade-deal-with-russias- eurasian-union/> [Accessed 7 Jan. 2020].
22. Stronski, P. and Sokolsky, R. (2017). *The Return of Global Russia: An Analytical Framework*. [ebook] Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace. Available at: https://carnegieendowment.org/files/CP_320_web_final.pdf [Accessed 7 Jan. 2020].
23. The Moscow Times. (2020). *Belarus Buys Oil from Norway as Russia Dispute Continues*. [online] Available at: <https://www.themoscowtimes.com/2020/01/21/belarus-buys-oil-norway-russia- dispute-continues-a68981> [Accessed 20 Feb. 2020].
24. Tynan, D. (2020). *What does Kazakhstan's New Military Doctrine Reveal About its Relations with Russia?*. [online] Eurasianet. Available at: <https://eurasianet.org/what-does-kazakhstans-new-military-doctrine-reveal-about- its-relations-with-russia> [Accessed 7 Jan. 2020].
25. Xuequan, M. (2018). *China, EAEU Sign Agreement on Trade, Economic Cooperation*. [online] Xinhua. Available at: http://www.xinhuanet.com/english/2018-05/18/c_137187295.htm [Accessed 7 Jan. 2020].